

Liberalni nacionalizam: argument autonomije*

ELVIO BACCARINI

Sveučilište u Rijeci – Odsjek za filozofiju, Omladinska 14, HR-51000 Rijeka
elvio.baccarini@ri.t-com.hr

IZVORNI ZNANSTVENI RAD / PRIMLJENO: 05–04–08 PRIHVAĆENO: 01–09–08

SAŽETAK: Treba li liberalizam, u pitanjima o temeljnim pravima i primarnim dobrima, uzeti u obzir nacionalnu pripadnost kao posebno važan oblik kulturne pripadnosti? U članku se najprije raspravlja o liberalizmu koji se često definira kao slijep za razlike, a prema kojemu se građani razmatraju samo na osnovi nekih njihovih apstraktnih i zajedničkih svojstava. Alternativno stajalište je liberalni nacionalizam, prema kojemu pojedinci i njihova primarna dobra stoje u središtu razmatranja o pravednosti, ali prema kojemu nije moguće zanemariti kulturnu pripadnost (preciznije, nacionalnu pripadnost) kada se raspravlja o primarnim dobrima i temeljnim pravima pojedinaca. Razmatrajući strategiju koja nacionalnu kulturnu pripadnost afirmira kao preduvjet autonomije, nastoji se pokazati da to nije dovoljna osnova za ulogu posebne nacionalne kulturne pripadnosti u određivanju primarnih dobara, zato jer ako je nacionalna kulturna pripadnost i potrebna za provođenje autonomije, posebna nacionalna kulturna pripadnost nije.

KLJUČNE RIJEČI: Autonomija, Kymlicka, liberalizam, nacionalizam, primarna dobra.

1. Tema ovog teksta je rasprava o liberalnom nacionalizmu.¹ Pitanje kojim se bavim jest treba li liberalizam uzeti u obzir nacionalnu pripadnost, kao

* U pripremi ovoga teksta veliku pomoć dobio sam od mojih kolegica i kolega s Odsjeka za filozofiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci, a posebno od Borana Berčića, Nevena Petrovića, Snježane Prijić-Samaržija, Nenada Smokrovića i Nebojše Zelića. Zatim, uvelike su mi koristile i rasprave s kolegama i studentima na Libera Università⁷ degli Studi di Castellanza, a posebno su mi pomogli kolege Mario Ricciardi i Corrado Del Bo⁸. Korisne komentare u vezi stajališta Yael Tamir dao mi je kolega Sergio Cremaschi. Na kraju, ali ne manje važno, zahvalnost za poboljšanje teksta dugujem i recenzentima časopisa *Prolegomena*.

¹ Ovaj izraz ne koriste kao opis vlastitog stajališta svi glavni autori kojima se u tekstu bavim. Eksplicitno tako svoje stajalište naziva Yael Tamir. Will Kymlicka za svoje stajalište češće koristi naziv liberalni kulturalizam, a Joseph Raz liberalni multikulturalizam. Ipak,

posebno važan oblik kulturne pripadnosti, u razmatranjima o temeljnim pravima i primarnim dobrima (u daljnjem tekstu, ako ne dajem posebna pojašnjenja, koristit ću izraz ‘kultura’ kao sinonim za izraz ‘nacija’, kao što uglavnom čine autori kojima se bavim).² Nešto dalje nabrojat ću pet primarnih dobara u klasičnoj liberalnoj formulaciji. Pitanje glasi: treba li nacionalnu pripadnost uvrstiti na popis takvih primarnih dobara, odnosno postoji li snažna veza između nacionalne pripadnosti i primarnih dobara o kojima se govori u klasičnoj liberalnoj formulaciji, do mjere da ona zasluži uvrštenje među njih? Takav zahtjev postavlja Will Kymlicka, vjerojatno najvažniji i najreprezentativniji autor paradigme kojom se ovaj tekst bavi.³ Pokušat ću pokazati da utemeljenje zaštite nacionalne pripadnosti na razini primarnih dobara, barem kada je riječ o argumentu koji ovdje razmatram, nije uvjerljivo. Doseg rasprave možda će izgledati ograničeno, s obzirom da ograničenja raspravi postavljaju temeljne postavke liberalne paradigme (štoviše, koncentriram se samo na vrijednost autonomije), a zajednice o kojima govorim nude veoma slične kontekste izbora. Ipak, autori koje kritiziram prihvaćaju ograničenja liberalne paradigme, odnosno veza s vrijednošću autonomije na koju se ovdje ograničavam predstavlja jedan od njihovih glavnih argumenata, a i oni uglavnom govore o zajednicama koje su međusobno veoma slične (što je uglavnom i po njihovu priznanju tipičan slučaj u zapadnjačkoj civilizaciji), osim kada govore o domorocima, pretežito na američkom kontinentu, ili imigrantima, što su, po njima, drugačiji konteksti rasprava. U tom smislu, rasprava je relevantna, jer, iako ograničenog dometa, prihvaća ograničenja koja uglavnom pretpostavljaju autori koje kritiziram.

za ovaj tekst relevantna zajednička značajka svih autora jest to da je relevantna zajednica o kojoj govore nacionalna te da je zaštita pripadnosti u posebnoj nacionalnoj zajednici temelj za ostvarenje primarnih dobara koja su kao takva priznata u liberalnoj paradigmi. Zbog jednostavnosti izlaganja ću za sve koristiti naziv ‘liberalni nacionalizam’.

² Na taj način to čini Will Kymlicka, koji u knjizi *Multikulturalno građanstvo: Liberalna teorija manjinskih prava* (prev. D. Stipetić, Zagreb: Jesenski i Turk, 2003) objašnjava kako se ‘kultura’ može vezati uz razne skupine unutar nacija koje su obilježene svojim običajima i načinom života, ili uz čitave međunacionalne civilizacije, poput europske ili zapadnjačke, ali on koristi ovaj izraz vezano uz nacionalne komponente. Slično Kymlicki svoju terminologiju pojašnjava i Yael Tamir, *Liberal Nationalism* (Princeton: Princeton University Press, 1993), str. xvii. Ipak, u Kymlickinoj se upotrebi nalazi referiranje i na šire shvaćanje kulturnih skupina, kao u W. Kymlicka, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship* (Oxford: Oxford University Press, 2001), str. 41–42. No takvo je određenje izolirano s obzirom na to da u istom tekstu, na sljedećim stranicama, zanemaruje druge kulturne oblike i govori samo o nacionalnim elementima. Zbog toga, kako sam naveo, mislim da je u ovoj raspravi legitimno koristiti ‘kultura’ kao sinonim za ‘nacija’, osim kada se pojašnjava drugačije.

³ W. Kymlicka, *Liberalism, Community, and Culture* (Oxford: Clarendon Press, 1989), str. 166, 199.

Liberalni nacionalisti ističu svoje prijedloge prije svega u alternativni s onim određenjem liberalizma prema kojemu je on slijep za različitost.⁴ Tako shvaćen, liberalizam je doktrina koja prirodno govori o pravima pojedinaca na temelju njihovih univerzalnih svojstava, dok problematizira pitanje imaju li posebna svojstva – poput posebnih pripadnosti – išta što bi zaslužilo da bude normativno i vrijednosno uvažavano. Kada bi se reklo, na primjer, da pripadnost nekoj kulturnoj skupini donosi posebna prava, odnosno posebnu zaštitu, smatralo bi se da je takav diskurs izašao iz granica liberalizma, te se priklonio nekom obliku kolektivizma. Kako kaže Andrea Baumeister: “Liberali su skloni smatrati religije, etničke i nacionalne skupine privatnim udruženjima i prema tome zastupaju stav da takve grupe ne smiju imati formalnu ulogu u političkom procesu”.⁵ U skladu s time, taj oblik liberalizma nikoga ne izuzima iz statusa jednakopravnosti, bez obzira na etničke, rodne, spolne, rasne i druge razlike. Ovaj oblik liberalizma tvrdi da se ista normativna i vrijednosna razmatranja odnose na sve pojedince bez obzira na njihovu posebnu pripadnost. Prema takvu modelu, perspektiva pravde je perspektiva u kojoj se prava pridaju imajući u vidu apstraktne osobine građana, kao na primjer sposobnost da se bude racionalan i razlošan.

Tema primarnih dobara je jedna od središnjih značajki liberalizma, a John Rawls ogledan je autor za takvu raspravu. Iako kasnije neću više govoriti o Rawlsu, osvrnut ću se na način kako on predstavlja temu primarnih dobara, s obzirom da je za liberalni nacionalizam, suprotno liberalizmu koji je slijep za razlike, potrebno proširiti njegovu klasičnu listu primarnih dobara, tako da im se dodaje primarno dobro posebne kulturne pripadnosti.

Kako objašnjava Rawls, primarna dobra su društveni uvjeti i sredstva opće namjene koja mogu poslužiti za potpuno ostvarivanje moći racional-

⁴ Ova formulacija nije neproblematična. Kritičari takva oblika liberalizma smatraju da ta formulacija označava njegovu granicu. Vidi u: C. Taylor, “The Politics of Recognition”, u: A. Gutmann (ur.), *Multiculturalism and ‘The Politics of Recognition’* (Princeton: Princeton University Press, 1992), str. 25–73. Brian Barry, autor koji je najžešće uzvratio pokušajima reformiranja liberalizma ili njegova odbacivanja u ime održavanja kulturnih razlika, tvrdi da ozbiljna analiza pokazuje da je pri opisu pojma liberalizma stavljanje u prvi plan njegove sljepoće na različitost zapravo pogrešno, ali ipak ne odbija upotrebljavati u svojoj raspravi upravo takvo određenje. Naime, Barry objašnjava da je za liberalizam itekako važno u svojim raspravama imati u vidu neke razlike (one između bogatih i siromašnih, zaposlenih i nezaposlenih, obrazovanih i neobrazovanih itd.). Međutim, prihvaća ideju da je za liberalizam primjereno, u nekim slučajevima, biti doista slijep za kulturne razlike. Iz toga razloga prihvaća epitet “slijep za različitost” za stajalište koje zastupa. Vidi u: B. Barry, *Kultura i jednakost: Egalitarna kritika multikulturalizma*, prev. L. Cesarec i E. Kulenović (Zagreb: Jesenski i Turk, 2006), str. 75 i d.

⁵ A.T. Baumeister, *Liberalism and the ‘Politics of Difference’* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000).

nosti i razložnosti i za provođenje određenog shvaćanja dobra. To su dobra koja građanima trebaju s obzirom na to da posjeduju moći racionalnosti i razložnosti i sposobnosti da budu suradnici društvene kooperacije u trajanju života, a nisu jednostavno stvari koje je racionalno htjeti, poželjeti ili preferirati. Rawls razlikuje pet vrsta takvih dobara: (1) osnovna prava i slobode; (2) sloboda kretanja i slobodan izbor zanimanja, na osnovi različitih mogućnosti; (3) moći i ovlasti službi te položaji odgovornosti; (4) prihod i bogatstvo; (5) društvene osnove samopoštovanja. Kako smatra Rawls, to su dobra oko kojih se mogu složiti građani koji zastupaju različite obuhvatne svjetonazore, u svrhu međusobnog uspoređivanja radi primjena načela pravednosti.⁶

Glavni protivnik liberalizma slijepog za razlike je komunitarizam. Kako kaže Kymlicka, u sedamdesetim i osamdesetim godinama dvadesetoga stoljeća rasprava o nacionalnim pravima bila je rasprava između liberalizma i komunitarizma – štititi nacionalna prava je označavalo prihvaćanje komunitarističke paradigme.⁷ U komunitarizmu se naglašavaju potrebe kulturne uključenosti i tvrdi se da je besmisleno graditi normativnu teoriju na temelju zamišljenih apstraktnih građana, jer takvi ne postoje i tako zamišljen model ne vodi ni do kakvog zanimljivog ishoda, te se smatra da država smije promicati posebna kolektivna dobra i podržavati specifična shvaćanja dobra (iako neki od važnih autora u komunitarističkoj paradigmi smatraju da u tome postoje ograničenja u poštivanju temeljnih prava građana, te iz tog razloga smatraju da njihov prijedlog predstavlja samo oblik liberalizma).⁸ Jedan od glavnih oblika komunitarizma manifestira se kao nacionalizam – dakle, nacionalna je zajednica relevantna zajednica.

⁶ J. Rawls, *Politički liberalizam*, prev. F. Grgić (Zagreb: KruZak, 2000), str. 67–68, 159–170; J. Rawls, *Justice as Fairness. A Restatement* (Cambridge: Harvard University Press, 2001), str. 57–61, 168–175.

⁷ W. Kymlicka, *Politics in the Vernacular*, str. 18–19.

⁸ Tako Charles Taylor smatra da se iz liberalizma izlazi samo ako se krše neka temeljna načela kao što je *habeas corpus*, dok zakonska regulativa koja želi jamčiti da će na nekom teritoriju ubuduće postojati određena kulturna zajednica i koju, na primjer, Taylor podržava u Quebecu, a koja određuje da se u anglofonske škole ne mogu upisati frankofonska djeca ni djeca imigranata, da poduzećima s više od pedeset zaposlenika treba upravljati na francuskom, te zabranjuje komercijalne izloge koji nisu na francuskom, nije po sebi u sukobu s liberalizmom. Vidi u: C. Taylor, “The Politics of Recognition”, str. 52–59. Mislim da David Bricker uvjerljivo pokazuje da Taylorovo rješenje ne može biti uključeno u liberalnu obitelj teorija. Naime, u skladu s Taylorovim prijedlogom, anglofon koji se nalazi u Quebecu prisiljen je biti sudionikom afirmacije frankofonske kulture, dakle projekta s kojim se ne poistovjećuje, što je upravo suprotno temeljnim liberalnim načelima. Vidi u: D. Bricker, “Autonomy and Culture: Will Kymlicka on Culture Minority Rights”, *Southern Journal of Philosophy* 36(1), str. 56–58.

Iako ću se baviti pojmom nacionalizma, raspravu ipak neću voditi referirajući se na čisti oblik nacionalizma, već na pokušaj koji, iako uvažava potrebu zaštite nacionalne kulturne pripadnosti, želi zadržati položaj u sklopu liberalne obitelji doktrina te se naziva liberalni nacionalizam. Dakle, rasprava kojom se bavim nije rasprava između liberala i komunitarista, već rasprava između liberala. U skladu sa stajalištem koje analiziram, središte normativnog razmatranja su pojedinci i primarna dobra, a država tipično ne smije aktivno promicati posebna kolektivna dobra niti podržavati specifična shvaćanja dobra, upravo kao što to žele klasični liberali. No, u liberalnom se nacionalizmu tvrdi da je nacionalna pripadnost jedno od primarnih dobara budući da predstavlja osnovu za primarna dobra o kojima govore klasični liberali (a koja sam ogledno predstavio u Rawlsovoj listi). Iz tog razloga, tvrdi se da je obveza države štiti posebnu nacionalnu pripadnost pripadnika svih nacionalnih skupina koje su autohtone u nekom području.⁹

U ovom ću tekstu raspravljati o vezi između nacionalne pripadnosti i jednog od klasičnih primarnih dobara, a to je dobro vršenja autonomnih izbora (koje možemo iščitati u nekoliko primarnih dobara koja nabraja Rawls). Pojam autonomije koji koristim odgovara Kymlickinoj definiciji:

Koristim izraz kako bih označio sposobnost da se racionalno rasuđuje o našem shvaćanju dobrog života, te da ga se potencijalno revidira. Autonomna je osoba sposobna rasuđivati o svojim trenutačnim ciljevima i procijeniti zaslužuju li njezinu trajnu odanost. Autonomija, po tom viđenju, je dosljedna s time da osobe zadržavaju načine života koje su naslijedile, ako ih reflektivno preferiraju u odnosu na alternative.¹⁰

Kymlicka koristi pojam ‘autonomija’ kao sinonim za temeljno određenje pojma slobode.¹¹ Zbog spomenute veze između autonomije i kulturne pripadnosti, kako kaže Kymlicka, treba i kulturnu pripadnost uvrstiti među primarna dobra te, na primjer, liberalna država treba jamčiti posebna prava vezana uz kulturnu pripadnost manjinskim grupama.

⁹ U tom smislu, za njih je važno razlikovanje između autohtonih nacionalnih skupina i imigranata kojima se pridaju manji oblici zaštite. To se razlikovanje često prožima kroz radove liberalnih nacionalista, a kao posebno značajne karakterizacije, vidi: Y. Tamir, *Liberal Nationalism*, str. 42; W. Kymlicka, *Multikulturalno građanstvo*, str. 20–51; W. Kymlicka, *Politics in the Vernacular*, str. 152–176, 275–289. U tekstu govorim isključivo o pitanjima koja se vežu uz autohtone nacionalne skupine. Iako nisam siguran da liberalni nacionalisti, pogotovo Kymlicka, koriste razlikovanje na ispravan način, ovdje zanemarujem ove dodatne teškoće. Za teškoće u tom razlikovanju, vidi: A. Mason, “Political Community, Liberal-Nationalism and the Ethics of Assimilation”, *Ethics* 109(2), 1999, str. 270–271.

¹⁰ W. Kymlicka, *Politics in the Vernacular*, str. 307.

¹¹ W. Kymlicka, *Multikulturalno građanstvo*, str. 111.

Time što sam za predmet uzeo liberalni nacionalizam, koji u svome središtu zadržava pitanje autonomije, moja rasprava predstavlja limitiranu kritiku klasičnoga liberalizma. Naime, postoje kritike liberalizma slijepog za različitost koje mogu biti slabe ili jake.¹² U prvom slučaju, autori zadržavaju temeljne postavke liberalizma (za ovaj tekst relevantna liberalna postavka je autonomija), koje čine temelj i pozadinu argumentacije (te zastupaju zaštitu samo liberalnih zajednica), dok u drugom slučaju autori zastupaju zahtjeve i zajednica koje su nositelji vrijednosti koje su snažno antagonistične u odnosu na liberalizam (na primjer, neke religijski fundamentalističke ili hijerarhizirane zajednice). Zaključci do kojih ću doći mogu predstavljati valjanu kritiku u odnosu na slabe kritike liberalizma slijepog za različitosti, budući da se temelje na premisama koje koriste njihovi zastupnici. Nastojim pokazati da se iz takvih premisa ne mogu opravdati tvrdnje liberalnih nacionalista, koji žele podići zaštitu kulturne pripadnosti na razinu primarnih dobara u dobro uređenom društvu. Preciznije, pokušat ću pokazati da se snažna zaštita kulturne pripadnosti koju zahtijevaju liberalni nacionalisti ne može utemeljiti potrebnim osnovama mogućnosti vršenja autonomnih izbora.

Dakle, temeljno pitanje ovoga teksta jest je li moguće utemeljiti zaštitu posebne kulturne pripadnosti zadržavajući početne premise i temeljne vrijednosti liberalne teorije pravde, odnosno u vezi s njima. Drugim riječima, kako problem postavlja Kymlicka, pitanje jest je li moguće uvrstiti posebnu kulturnu pripadnost u listu primarnih dobara (kakvu sam ogleđno prikazao kod Rawlsa) u sklopu liberalne teorije pravde. Pri tome, opravdanje takvog postupka treba se temeljiti na pozivanju na vezu s primarnim dobrima koja su kao takva prihvaćena od strane liberala, a u ovom tekstu referiram na primarno dobro autonomije (koje možemo iščitati u nekoliko primarnih dobara u Rawlsovoj listi).

O legitimnom stajalištu liberalnog nacionalizma unutar liberalnih teorija može se govoriti pozivajući se na povijesne primjere, kao što je uvaženi predstavnik liberalizma John Stuart Mill s raspravom o nužnosti jednonacionalne države radi očuvanja liberalne i dobro funkcionirajuće demokracije.¹³ Mill smatra da u višenacionalnoj zajednici neće biti potrebnog povjerenja među pojedincima, te da će oni biti skloniji tražiti savezništvo i podršku od vlade negoli biti međusobno solidarni. Budući da Mill smatra da je demokracija u slijedu s njegovom raspravom o slobodi pojedinaca, kao i da se demokracija koja može štititi slobodu može mani-

¹² Izrazima 'slaba' i 'jaka' kritika klasičnog liberalizma prevodim izvorne izraze 'thin' i 'thick'. Razlikovanje sam preuzeo od Andree Baumeister, *Liberalism and the 'Politics of Difference'*.

¹³ Usp. Y. Tamir, *Liberal Nationalism*, str. 140; W. Kymlicka, *Multikulturalno građanstvo*, str. 78–82.

festirati samo onda kada su pojedinci spremni zajedno djelovati na očuvanju demokratskih institucija, očito da je, ako je posljedica višenacionalne države takva kakvom je opisuje Mill, tada nužno poraditi na stvaranju jednonacionalne države kao preduvjeta za liberalnu demokratsku državu. Time vidimo kako Mill uvodi razmatranja o nacionalnoj zajednici držeći ih vrlo važnima u filozofsko-političkom programu, te da se ispravan politički program ne temelji samo na apstraktnim svojstvima građana, već treba uzeti u obzir i važno kulturno svojstvo zajednice, odnosno nacionalnu pripadnost.¹⁴

Potrebno je pobliže shvatiti po čemu su Millovi stavovi važni suvremenim kritičarima liberalizma slijepog za razlike (mislim na one kritičare koji se ne suprotstavljaju liberalizmu na obuhvatan način, ali kritiziraju onu verziju liberalizma koja je slijepa u odnosu na razlike). Važnost je u tome što je Mill upozorio na to da je određena kulturalna pretpostavka – pripadanje istoj naciji – preduvjet za provođenje liberalnog i demokratskog političkog uređenja. Možemo Millov prijedlog staviti u kontekst ‘asimilacionističkoga liberalnog nacionalizma’. Dakle, njegova je središnja ideja asimilacionistička: asimilacija je preduvjet za dobro funkcioniranje političke zajednice.¹⁵ Ipak, ovdje ću se baviti drugim aspektom liberalnog nacionalizma, odnosno raspravama u kojima je težište na zaštiti i afirmaciji nacionalnih skupina, protivno asimilaciji. Riječ je o obrnutoj strategiji u odnosu na asimilacionističku, tj. o strategiji koja se bavi upravo pitanjem opstojnosti, zaštite i priznavanja manjinskih skupina.

Prelazim sada na suvremene formulacije liberalnog nacionalizma, posebno s obzirom na vrijednost autonomije. Najprije ću ukratko prikazati stavove Yael Tamir. U njezinu je prijedlogu liberalni nacionalizam stajalište koje polazi od liberalne vrijednosti autonomije, ali tvrdi da je toj vrijednosti potreban kulturni kontekst:

Naša rasprava [...] prikazuje autonomnu osobu koja rasuđuje, vrednuje i bira vlastito shvaćanje dobra, vlastite ciljeve te vlastita kulturna i nacionalna pripadništva, ali je sposobna vršiti te izbore jer je situirana u posebno društveno i kulturno okruženje koje joj nudi kriterije za procjenjivanje.¹⁶

Temeljni sadržaj liberalnog nacionalizma je u tome što je u toj koncepciji liberalizam svjestan važnosti kulturne i društvene pripadnosti, a nacionalizam shvaća pojedince kao autonomne graditelje vlastitog identiteta. Posljedica je toga, relevantna za Tamir, da pojedincima treba zajamčiti

¹⁴ J.S. Mill, *Razmatranja o predstavničkoj vladavini*, u: J.S. Mill, *Izabrani politički spisi*, svezak drugi, prev. K. Bašić (Zagreb: Informator, 1988), str. 161–166.

¹⁵ O asimilacionističkom liberalnom nacionalizmu raspravlja Andrew Mason, “Political Community, Liberal-Nationalism and the Ethics of Assimilation”, str. 261–286.

¹⁶ Y. Tamir, *Liberal Nationalism*, str. 33.

pravo na pripadnost nacionalnoj zajednici, onoj za koju su se opredijelili, kako bi mogli uživati u životu koji je za njih smislen, što uključuje i sudjelovanje u političkim ustanovama i procesima. No postoji mogućnost da su i u političkim skupinama gdje vladaju klasična liberalna načela pravednosti neke zajednice oštećene i nailaze na teškoće u svojem javnom afirmiranju. Na primjer, može se dogoditi da u izglasavanju javnog proračuna pripadnici većine ne prihvaćaju potrebne subvencije, nužne za mogućnost organiziranja umjetničkih ili obrazovnih aktivnosti manjina. Zbog toga Tamir zaključuje da svakoj zajednici treba zajamčiti prostor u kojemu će moći javno manifestirati svoje značajke, što se u optimalnim uvjetima događa tamo gdje je ona većinska te uživa u potpunim mehanizmima zaštite svoje opstojnosti.

Uz Tamir, značajan doprinos takvoj raspravi nudi i Will Kymlicka, najpoznatiji i najreprezentativniji predstavnik suvremenog liberalnog nacionalizma. Kao i Tamir, on veliku važnost zaštite nacionalne pripadnosti vidi u vezi između nacionalne pripadnosti i mogućnosti da se ostvaruje autonomija. Središnji je pojam za afirmiranje važnosti nacionalne kulture, prema Kymlicki, pojam ‘socijetalne kulture’. Tim pojmom Kymlicka označava kulturu

koja svojim pripadnicima osigurava smislene načine života u punome rasponu ljudskih aktivnosti, uključujući društveni, obrazovni, vjerski život, razonodu, te ekonomski život, obuhvaćajući i javnu i privatnu sferu. Te su kulture uglavnom teritorijalno koncentrirane i utemeljene na zajedničkom jeziku.¹⁷

U svojem kasnijem djelu Kymlicka drukčije naglašava određenje socijetalne kulture:

Socijetalnom kulturom označavam kulturu koja je teritorijalno koncentrirana, povezana zajedničkim jezikom koji se koristi u širokom krugu socijetalnih ustanova, u javnom i u privatnom životu – škole, sredstva informiranja, zakoni, privreda, javna uprava itd. – pokrivajući široki krug ljudskih aktivnosti, koje uključuju društveni, obrazovni, vjerski, rekreativni i ekonomski život. Nazivam je *socijetalnom* kako bih naglasio da se odnosi na zajednički jezik i ustanove, prije nego na zajednička vjerska vjerovanja, zajedničke običaje, ili osobne stilove.¹⁸

U drugom određenju koje sam naveo, Kymlicka snažno naglašava temeljnu važnost jezične dimenzije, koja obuhvaća svaki sektor života

¹⁷ W. Kymlicka, *Multikulturalno građanstvo*, str. 113.

¹⁸ W. Kymlicka, “Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe”, u: W. Kymlicka i M. Opalski (ur.), *Can Liberal Pluralism Be Exported?* (Oxford: Oxford University Press, 2001), str. 18.

svakog pojedinca te djelatnosti ustanova. Takvo je određenje, smatra Kymlicka, nužno s obzirom na pluralizam suvremenih zajednica, koji omogućuje razlikovanje, unutar istih socijetalnih kultura, različitih životnih stilova, religijskih pripadnosti, spolnih usmjerenja, razlikovanja između urbanih i ruralnih sredina itd.

Socijetalne kulture u modernim liberalnim demokracijama neizbježno su pluralistične, s obzirom na to da uključuju kršćane, kao i muslimane, židove, a i ateiste; heteroseksualce, kao i homoseksualce; urbane profesionalce kao i poljoprivrednike; konzervativce, kao i socijaliste.¹⁹

Nadalje ću pokazati važnost ovog pluralističkog određenja socijetalnih kultura kao nečega što predstavlja problem za liberalni nacionalizam. Ovdje je važno istaknuti socijetalnu kulturu kao kontekst izbora. Socijetalna kultura omogućuje pojedincima da vrše izbore. Bez socijetalne kulture pojedinac se nalazi pred svijetom koji mu je nerazumljiv i stoga je u nemogućnosti vršiti izbore, a i nedostaje mu potreban repertoar izbora jer upravo socijetalna kultura nudi razne mogućnosti opredjeljenja. I tada kada su odluke naše, one ipak mogu biti donesene samo u kontekstu odabiranja između različitih opcija. Što je manji krug izbora u socijetalnoj kulturi, to je manja autonomija pojedinca. Može se zaključiti, dakle, da je nacionalna pripadnost važna kao preduvjet za autonomiju. Zaštita nacionalne pripadnosti, iz tog razloga, treba biti uvrštena među primarna dobra koja trebaju biti zaštićena u samoj jezgri zakonske strukture države. Među relevantnim oblicima zaštite Kymlicka spominje samoupravu (koja nije nužno samo teritorijalna samouprava), polietnička prava (koja uključuju prava na podršku obrazovanja i kulturnog stvaralaštva) te autentično političko predstavljanje (na primjer, autentične predstavnike u zakonodavnim tijelima).²⁰ Važno je naglasiti da Kymlicka smatra da je pridavanje takvih prava, pri čemu se posebno vodi računa o nacionalnoj pripadnosti, u sklopu liberalnih država u potpunosti dosljedno s liberalnim shvaćanjem prava. Zaštita prava pripadnosti opravdava se kao individualno pravo budući da joj je cilj štititi pojedince u pogledu ostvarivanja autonomije. Nacionalna država koja je slijepa za razlike zapravo favorizira predstavnike većinske kulture, a drugima oduzima primjeren kontekst izbora (nešto kasnije detaljnije ću obrazložiti pitanje favoriziranja većinske kulture).

¹⁹ W. Kymlicka, "Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe", str. 18.

²⁰ Kymlicka, zapravo, samoupravu i predstavljanje stavlja u kontekst prava autohtonih nacionalnih skupina, a polietnička prava u kontekst imigracijskih skupina. Ipak, ne vidim razloga da se podrška obrazovanju i kulturnom stvaralaštvu ne naglase eksplicitno i u sklopu zaštite autohtonih skupina, pogotovo kada nemaju dovoljno moći izravno zamjeniti njihovu zaštitu vlastitim političkim sudjelovanjem.

Među liberalnim autorima koji naglašavaju važnost nacionalne pripadnosti u svrhu provođenja autonomije svakako valja spomenuti i Josepha Raza, odnosno Avishaia Margalita. U njihovom tekstu “National Self-Determination” i oni govore o nacionalnoj pripadnosti kao kontekstu izbora: oblici karijere koji su otvoreni izboru pojedinca, aktivnosti u raznodni, običaji koji određuju odnose sa strancima, ali i s poznanicima i prijateljima, pa i očekivanja i stavovi u odnosu na supružnike, određeni su kulturnom pripadnošću. Iz tog razloga, prosperitet grupe je važan za dobro njezinih pripadnika i ako će grupa doživjeti opadanje, ili će biti diskriminirana, opast će i mogućnosti koje stoje pred njezinim članovima.²¹

2. Sada ću prikazati probleme koji se pojavljuju za zastupnike liberalnog nacionalizma. Spomenuti autori vide nacionalnu pripadnost kao nešto fleksibilno. Nešto kasnije, detaljnije ću pokazati kako za Kymlicku fleksibilnost nacionalne pripadnosti znači prije svega mogućnost reformiranja vrijednosti u sklopu vlastite kulturne skupine, dok je promjena pripadnosti nacionalnoj skupini ipak teorijski – u ovoj raspravi – zanemariva pojava. Nešto otvoreniji su Margalit i Raz koji spominju mogućnost promjene pripadnosti kulturnoj skupini, makar i oni naglašavaju prije svega slučajeve migracije, kao i to da su takve promjene uvijek bolne i postupne, a rijetko i potpune.²² Stav o fleksibilnosti najuočljiviji je kod Tamir, pa ću u raspravi krenuti upravo od nje.

Tamir veoma jasno naglašava da je nacionalna pripadnost stvar izbora. Među primjerima koje Tamir navodi su Windsor, britanska kraljevska obitelj njemačkoga porijekla, te Sonia Gandhi, Talijanka koja je postala indijski *leader*. Mogli bismo sigurno navesti mnogobrojne primjere iz suvremenoga migracijskog svijeta, kao što je popularni švedski nogometaš milanskog Intera, Zlatan Ibrahimović. No ako je nacionalna pripadnost stvar izbora, zašto bi država trebala podržavati takav izbor? Naime, općenito je načelo pravde da pojedince treba posebno štititi uz pozitivne mjere ili im treba ponuditi pomoć tada kada stanje u kojemu se nalaze ne ovisi o njihovim izborima već isključivo o okolnostima. U svim drugim

²¹ J. Raz i A. Margalit, “National Self-Determination”, u: J. Raz, *Ethics in the Public Domain* (Oxford: Clarendon Press, 1994), str. 129, 133–134. Ipak, što nije tipično za autore koji pišu o važnosti nacionalne pripadnosti, Margalit i Raz kažu kako spomenuta svojstva pripadaju i drugim skupinama, poput religijskih i rasnih, te društvenim klasama. Neodređen je i za kasnija razmatranja ostavljen odgovor na pitanje zašto neka prava, poput samoodređenja, mogu biti isključivo nacionalno karakterizirana. Vidi u: A. Margalit i J. Raz, “National Self-Determination”, str. 132–133. Za Razove stavove o važnosti kulturne nacionalne pripadnosti za svrhe provođenja autonomije vidi i: J. Raz, “Liberalism, Scepticism, and Democracy” (str. 121–122) i “Multiculturalism: A Liberal Perspective” (str. 174–178), oboje u: J. Raz, *Ethics in the Public Domain*.

²² A. Margalit i J. Raz, “National Self-Determination”, str. 129.

slučajevima primjereno je dopustiti svima slobodu da pokušaju afirmirati svoj životni plan ili sustav vrijednosti odnosno realizirati vlastite ciljeve, a dostignuće uspjeha prepušta se njihovim sposobnostima i zalaganju. Iz ove se rasprave čini da iz argumenta autonomije slijedi da se pojedincima treba jamčiti neka, a ne neka posebna nacionalna pripadnost.

Zašto se pitanje konteksta izbora i autonomije pripadnika nacionalnih manjina ne bi rješavalo asimilacijom ili integracijom s drugim nacionalnim skupinama? Jednostavno, moglo bi se reći da, ako je svakome potrebno pripadati nekoj nacionalnoj skupini, nije nužno pripadati upravo nekoj posebnoj nacionalnoj skupini ili sve važne životne kontekste pronalaziti upravo unutar te skupine.

Pojedinac bi mogao ispuniti vrijednost autonomije posjedovanjem primjerenog konteksta izbora asimilacijom, jednako kao što su se asimilirali Windsori, Zlatan Ibrahimović i mnogi poznati i manje poznati pojedinci koji su prihvatili nacionalnu pripadnost koja se razlikuje od one njihovih predaka. Naravno, riječ je o nenasilnoj i umjerenoj asimilaciji. Takva se asimilacija odvija na način da država javno podržava samo jedan oblik kulturne pripadnosti (ostale su isključivo stvar privatnosti), te se pripadnici manjinskih kultura nenasilno i postupno asimiliraju.²³ Shvaćanje takve mogućnosti ne bi trebalo predstavljati veći problem, s obzirom da je to standardna mogućnost koja se nudi imigrantima, a prikazana je i u ranije spomenutim primjerima koji su svima poznati. Pitanje koje se ovdje postavlja jest zašto se takva mogućnost ne bi nudila i autohtonim skupinama?

Prije nego što nastavim raspravu, pojasnit ću neke aspekte ovoga pitanja. Najprije, ne pretpostavljam da ne postoje činjenične razlike u spremnosti prihvaćanja asimiliranja imigrantskih skupina i autohtonih skupina. Mnogi tvrde da se prve puno manje od drugih odupiru asimiliranju. Neću ovdje problematizirati ovu tvrdnju. Zatim, postoje autori, kao što je Jorge Valadez, koji, čini se, ne negira mogućnost postojanja nenasilnih asimilacija, ali problematizira ideju da je prihvaćanje asimilacije uistinu stvar izbora druge nacionalne pripadnosti. Nasuprot tome, on tvrdi da bi se prije moglo utvrditi postojanje razloga poput namjere da se izbjegnju socioekonomske nepogodnosti ili teškoće održavanja manjinske kulture.²⁴

²³ Za potpunije razlikovanje oblika asimilacije, uz određenje onih oblika koji su nasilni i nenasilni, odnosno umjereni i radikalni, vidi u: A. Mason, "Political Community, Liberal-Nationalism and the Ethics of Assimilation", str. 265–271. U mogućnost nenasilne asimilacije vjeruje i Joseph Raz, iako uz jasne ograde. Vidi u: "Multiculturalism. A Liberal Perspective", str. 182.

²⁴ J. Valadez, "The Continuing Significance of Ethnocultural Identity", u: S. Benhabib, I. Shapiro i D. Petranovich (ur.), *Identity, Affiliations and Allegiances* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

Ti problemi, ipak, nisu relevantni za ovu raspravu. Naime, nije mi cilj tvrditi da je asimilacija opcija koju pripadnici nacionalnih manjina rado, lako i potpuno neuvjetovano prihvaćaju. Relevantno pitanje za moju raspravu jest ispunjava li država dužnosti koje nalaže pravednost time što pripadnicima nacionalnih manjina jamči kulturnu pripadnost tako što im omogućava asimilaciju ili je baš potrebno da zaštiti posebnu kulturnu pripadnost pripadnika nacionalnih manjina.

Odgovor ne može ovisiti jednostavno o tome što pripadnici nacionalnih manjina žele. Nije svaka želja, čak i ako je jaka i ustrajna, osnova za zahtjev utemeljen pravdom. Treba postojati drukčije opravdanje. Trenutačno razmatram pokušaj opravdanja koji se temelji na ideji da je kulturna pripadnost primarno dobro koje kao takvo podržava činjenica da je ona kontekst izbora koji je nužan okvir za provođenje autonomije. Međutim, ako nije nužno da taj okvir predstavlja neka posebna kulturna pripadnost, već to mogu ekvivalentno činiti raznolike kulturne pripadnosti, postavlja se pitanje zašto ne bi država ispunila svoju obvezu tako da pripadnicima nacionalnih manjina osigura mogućnost asimilacije. U okvirima trenutne rasprave, opcija asimilacije dobiva početnu vjerodostojnost zbog toga što postoje slučajevi asimilacije koji pokazuju da je ona uistinu moguća te, stoga, sugeriraju da je i stvar izbora. Dodatni element ću razraditi nešto kasnije, a to je činjenica da su, tipično u zapadnjačkom svijetu, konteksti izbora u različitim nacionalnim zajednicama, naglašeno slični.

Manje drastično od asimilacije, pojedinci bi mogli dio ostvarivanja autonomije vršiti unutar druge nacionalne skupine, a ne unutar svoje (za takvu pojavu koristit ću se pojmom ‘integracija’). Pri tome (a dijelom i u slučaju asimilacije) nije nužno da samo manjina čini korake upoznavanja u odnosu na većinu, već je potrebna politika prema kojoj i većina čini korake prema upoznavanju manjina. Kao što, na primjer, kaže Joseph Raz, iako u raspravi o drukčijem modelu političkog društva od onog koji ja prikazujem, može se njegovati međusobno poštivanje i tolerancija te poučavanje u školskim sadržajima tradicija i povijesti svih nacionalnih skupina.²⁵

U skladu sa stavovima koje sam iznio, mogli bismo reći da država realizira dužnosti da svima zajamči primarno dobro kulturne pripadnosti tako da potpomaže njihovu asimilaciju ili integraciju u drugu kulturu. Moglo bi se reći da ako pojedinac može realizirati svoje primarno dobro kulturne pripadnosti unutar druge kulture, a omogućuje mu se asimiliranje ili integracija unutar te kulture, tada je njegov status pripadnika nacionalne manjine, s teškoćama koje taj status povlači, stvar njegova izbora, a ne stvar okolnosti. Nikakva mu kompenzacija zbog toga ne bi pripadala, te bi opstojnost neke kulture legitimno ovisila samo o sposobnosti pripadnika

²⁵ J. Raz, “Multiculturalism: A Liberal Perspective”, str. 187–188.

te kulture da zajamče njezino preživljavanje. Valja pri tome reći da je integracija već postojeća normalna opcija za sve nacionalne manjine koje nisu u stanju biti socijetalne kulture u Kymlickinu smislu, a to su, na primjer, sve, ili gotovo sve, nacionalne manjine u Hrvatskoj, s obzirom da su ograničene brojem pripadnika i nedovoljno koncentrirane da bi mogle svojim članovima nuditi širi repertoar izbora, u skladu sa zahtjevima autonomije. Slično pitanje naglašava Joseph Carens, koji kaže da mnoge nacionalne manjine zbog svoje dimenzije nisu u stanju biti socijetalne kulture i one neminovno ostvaruju dio svoje autonomije u sklopu šire zajednice.²⁶ Aleksandar Pavković, govoreći o segmentu realiziranja slobode koji se odvija u domeni političkih sloboda, spominje još neke slučajeve koji potvrđuju ovaj smjer argumentacije, odnosno slučajeve pojedinaca koji svoju slobodu realiziraju izvan izvorne kulturne pripadnosti. Riječ je, na primjer, o članovima manjina koje nisu političke, nisu liberalne, ili ne nude dovoljan kontekst za sudjelovanje u liberalno-demokratskim procesima. Neke su manjine, na primjer, fokusirane na samo neka područja izražavanja, poput religije ili obitelji.²⁷ I takvi slučajevi podržavaju ideju da se pitanje kulturne pripadnosti može rješavati asimilacijom ili integracijom.

Protiv nužnosti jamčenja neke posebne nacionalne pripadnosti, barem ukoliko je riječ o argumentu autonomije, govori još jedna činjenica koju spominju liberalni nacionalisti. Oni pokazuju kako se nacionalne kulture u suvremenom svijetu manifestiraju pluralno, tako da nude širok spektar izbora, koji su često vrijednosno jako različiti ili čak i sukobljeni (religijski i ateistički, urbani i ruralni, liberalni i konzervativni itd). Odbija se ideja monolitnog modela nacionalne kulture. No ako je tako, tada je lako zamisliti da su različite kulture, barem kada su susjedne, najčešće veoma slične u mogućnostima izbora koje nude, odnosno kao okvir za ostvarivanje autonomije. To upravo eksplicitno priznaju i liberalni nacionalisti. Ogleđan slučaj je Margaret Moore, koja pokazuje i primjere kada čak i predstavnici sukobljenih strana priznaju međusobnu sličnost. O sličnostima između nacionalnih zajednica, posebno u liberalnim društvima, govori i Kymlicka.²⁸

Time možemo odmah odgovoriti jednome od autora koji nisu spremni prihvatiti asimilaciju, pa ni integraciju, u smislu kako ovdje govorim

²⁶ J.H. Carens, *Culture, Citizenship, and Community: A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness* (Oxford: Oxford University Press, 2000), str. 61–64.

²⁷ A. Pavković, “Self-Determination, National Minorities and the Liberal Principle of Equality”, u: I. Primorac i A. Pavković (ur.), *Identity, Self-Determination and Secession* (Aldershot: Ashgate Publishing, 2006), str. 128.

²⁸ M. Moore, *The Ethics of Nationalism* (Oxford: Oxford University Press, 2001), str. 56–59; W. Kymlicka, *Multikulturalno građanstvo*, str. 128–130.

o njima. O asimilaciji kao negativnoj pojavi s liberalnog stajališta govori Anthony Laden koji kaže:

Kada se za bivanje građaninom traži prihvaćanje skupa obuhvatnih filozofskih vjerovanja ili sudjelovanje u nekim nepolitičkim kulturnim praksama, tada osobe koje ne prihvaćaju takva vjerovanja ili ne slijede takve prakse susreću izbore koje njihovi sugrađani ne susreću. Za njih građanstvo zahtijeva asimilaciju.²⁹

Dakle, kaže Laden, odnos prema pripadnicima manjina nije pravičan, budući da se od njih, za ostvarivanje nekih prava, traži žrtva koja se ne traži od drugih, to jest odustajanje od vlastitih kulturnih svojstava. Ipak, taj argument nije uvjerljiv. Naime, kako sam pokazao, u skladu s priznanjem i liberalnih nacionalista, tipično, barem u zapadnjačkom svijetu, kulture među kojima bi se mogla postaviti opcija asimilacije ili integracije nude veoma slične kontekste izbora. Prema tome, čini se da se asimilacijom ili integracijom ne zahtijeva prihvaćanje skupa obuhvatnih filozofskih vjerovanja ili sudjelovanje u nekim nepolitičkim kulturnim praksama. Za sada je to dovoljan odgovor Ladenu. Njegov će se argument pojaviti i u specifičnijoj verziji, čime ću se uskoro baviti.

Nadalje, za moju je raspravu važna činjenica koju spominju liberalni nacionalisti: da nacionalne kulture nisu fiksirane, već dinamične, podložne evoluciji ili barem promjenama. S obzirom na tu činjenicu, ako bi za potrebe autonomije (posjedovanje konteksta smislenih izbora kao preduvjeta za ostvarivanje autonomije) bilo potrebno raspolagati izvornom zajednicom, tada bi trebalo, suprotno postavkama liberalnih nacionalista, fiksirati zajednicu, onemogućavati njezin razvoj, odnosno promjene u njoj. Međutim, ako se ne smatra da je to potrebno u odnosu na evoluciju zajednice, ne vidim zašto bi to bilo potrebno u odnosu na promjenu pripadnosti zajednice. Preciznije, ako ne kompromitiramo sposobnosti pojedinca da vrši autonomne izbore time što dopuštamo da se njegova zajednica mijenja, te postane drukčiji kontekst od toga kakav je izvorno bila, ne vidim zašto bi bio veći problem taj da pojedinac promijeni zajednicu asimilacijom ili ostvaruje dio svoje autonomije u drugoj zajednici integriranjem. Štoviše, mislim da su, u pravilu, manje razlike između sinkronijski susjednih zajednica, u odnosu na dijakronijske promjene koje se događaju istoj zajednici. Tako bi pojedincu trebalo biti lakše zadržati svoj kontekst autonomije integracijom u drugoj zajednici negoli u sklopu promjena koje njegova zajednica doživljava u tijeku vremena.

Kymlicka pokušava riješiti taj problem pojmovnom razlikom između strukture i karaktera kulture. Karakter zajednice čine norme, vrijednosti

²⁹ A. Laden, *Reasonably Radical: Deliberative Liberalism and the Politics of Identity* (Chicago: Chicago University Press, 2001), str. 132.

i odgovarajuće ustanove, dok je struktura zajednice održana dokle god postoji zajednica pojedinaca sa zajedničkim nasljeđem, poput jezika i povijesti.³⁰ Kada kažemo da je neka kultura promijenila svoje vrijednosti (od tradicionalističkih, na primjer, došla do liberalnih) govorimo o tome da je promijenila svoj karakter, ali ne i svoju strukturu.

Postoje autori koji su se oduprli takvom razlikovanju.³¹ Postoji pak i sklonost da se za održivost razlikovanja ukaže na jednostavnu zdravorazumsku činjenicu da, bez obzira na promjene u prihvaćanju vrijednosti, određene nacionalne skupine očito uvijek ostaju određene nacionalne skupine – na primjer, Englezi su bili Englezi i prije i poslije ukinuća kaznenog progona nekih spolnih postupaka, odnosno, što je primjer koji Kymlicka preferira, zajednica Quebeca je ostala takva i nakon što se promijenila od religioznog i ruralnog društva u sekularno i urbano društvo.³²

Bez obzira prihvatimo li razlikovanje, ono ne povlači nikakve posljedice za raspravu u ovom članku i ne može predstavljati valjan odgovor na prigovor koji sam naveo prije uvođenja razlikovanja. Naime, u središtu rasprave teksta, a veoma vjerno u odnosu na Kymlickine intencije, jest važnost autonomije u smislu posjedovanja primjerenog konteksta izbora. Pri tome valja istaknuti, kako ispravno čini Steven Wall, da čak i u prijelazu s konzervativnog tradicionalnog sustava u liberalni sustav, jest moguće da se pojedincima koji se ne prilagođavaju pravovremeno promjeni sustava reduciraju opcije smislenih izbora.³³ U skladu s time, može se reći da iako su Englezi ostali Englezi i nakon promjene vrijednosnog sustava, ključno je to što se kod njih dogodila promjena konteksta izbora. Smatram da bi, s aspekta posjedovanja konteksta smislenih izbora, u tipičnim slučajevima u zapadnjačkom svijetu, promjena nacionalne skupine trebala biti manji problem od vrijednosnih promjena unutar iste nacionalne skupine, s obzirom da se u drugom slučaju, a ne u prvom, mijenjaju mogućnosti izbora.

Na kraju, spomenut ću argument u prilog integraciji, koji nije u vezi s pitanjem asimilacije. Naime veže se uz ustanovljene mogućnosti posudbe druge kulture. O tome raspravlja Robert Goodin.³⁴ Goodin kreće od rasprave između Waldrona i Kymlicke, gdje Waldron zastupa ideju da pojedinac ne mora biti vezan uz jasno određenje kulturne pripadnosti. On

³⁰ Vidi u: W. Kymlicka, *Liberalism, Community, and Culture*, 166 i d.

³¹ Usp. D. Bricker, "Autonomy and Culture: Will Kymlicka on Culture Minority Rights", str. 47–60. E. Charney, "Identity and Liberal Nationalism", *American Political Science Review* 97, 2003, str. 301.

³² W. Kymlicka, *Multikulturalno građanstvo*, str. 153.

³³ S. Wall, "Collective Rights and Individual Autonomy", *Ethics* 117(2), 2007, str. 234–264.

³⁴ R.E. Goodin, "Liberal Multiculturalism: Protective and Polyglot", *Political Theory* 34(3), 2006, str. 289–303.

može biti porijeklom Irac, živjeti u Oxfordu i primiti elemente engleske kulture, obožavati grčku kuhinju i prihvatiti budizam. U Kymlickinu odgovoru možemo ustanoviti da takav pojedinac nije nužno izgubio vlastiti izvorni identitet, već samo uživa u mogućnostima koje nude različite socijalne kulture s kojima dolazi u nekakav kontakt (o konkretnom slučaju Kymlicka kaže da je riječ o različitim socijalnim kulturama čije je elemente posudila, unutar sebe diferencirana, američka anglofonska socijalna kultura). Za moju trenutačnu raspravu važno je ustanoviti mogućnost posudbe elemenata druge kulture. Dakle, to može učiniti pojedinac onda kada ne odustaje od pripadnosti vlastitoj izvornoj kulturi, već samo posuđuje elemente druge kulture. No ako je tako, to se isto može dogoditi kad manjinska kultura preuzima elemente većinske kulture, na način koji omogućava manjinskoj kulturi sudjelovanje u javnom životu, dakle upravo to što karakterizira integraciju.

U zaključku ovoga dijela, čini se, za sada, da nema nikakva razloga da se manjinskim kulturama daje išta više od zaštite od izravnih oblika diskriminacije, te mogućnost da se asimiliraju ili integriraju. Ukoliko ustrajno žele zadržavanje neke posebne kulturne pripadnosti, to je samo stvar njihovih sposobnosti i mogućnosti, za što država ne snosi nikakvu odgovornost.

3. Na takav prigovor postoje reakcije predstavnika liberalnog nacionalizma. Kymlicka tvrdi da je ovdje ipak riječ o okolnostima, a ne o izborima. U toj se raspravi on suprotstavlja Tamir i odbija njezine stavove o tome da je nacionalna pripadnost stvar izbora.³⁵ On je, naravno, svjestan mogućnosti mijenjanja nacionalne pripadnosti, ali smatra da su to izuzeci iz kojih se ne mogu izvući značajniji normativni zaključci. Činjenica da su neki pojedinci promijenili svoju nacionalnu pripadnost nije dokaz da je to legitimno očekivanje, ništa više nego što bi činjenica da su neki pojedinci spremni živjeti u uvjetima velike oskudice bila dovoljna za tvrdnju da to možemo legitimno očekivati od svih. Promjena nacionalne pripadnosti povlači velike probleme. Ti su problemi vezani, na primjer, uz pitanje samopoštovanja, ili identiteta, o čemu su se izjašnjavali razni autori koje Kymlicka ukratko navodi.³⁶

Mislim da ova strategija nije uspješna. Postoji problem filozofske naravi i dosljednosti koji naglašava Evan Charney.³⁷ Naime, Kymlicka se snažno opire komunitarističkoj tvrdnji o našoj snažnoj vezi s našim

³⁵ Usp. Y. Tamir, *Liberal Nationalism*, str. 38.

³⁶ W. Kymlicka, *Multikulturalno građanstvo*, str. 124–137, 153, 228–236; *Liberalism, Community, and Culture*, str. 174–178.

³⁷ E. Charney, "Identity and Liberal Nationalism", str. 295–310.

životnim ciljevima i tvrdi da mi, naravno, možemo revidirati naše ciljeve i shvaćanje dobra.³⁸ Tada postaje problematično pojasniti zašto nismo jedino u mogućnosti revidirati našu nacionalnu pripadnost. Štoviše, kaže Charney, Kymlickina rasprava vodi do privilegiranja jednog oblika poistovjećivanja (nacionalnog) u odnosu na sve ostale, što je suprotno liberalnoj postavci o pojedincu koji vrši vrijednosne izbore u svom životu.

Ipak, za svrhe ovoga teksta nije potrebno ulaziti u tu raspravu. Prijetimo se da je tema teksta rasprava o autonomiji kao temelju za pridavanje vrijednosti nacionalnoj pripadnosti. Iz ranije rasprave slijedi da kontekst izbora (repertoar uloga, ciljeva, mogućnosti itd.) koji je potreban za davanje smislenosti priznavanju autonomije nije vezan uz pripadanje specifičnoj nacionalnoj skupini, s obzirom da se oni tipično u zapadnjačkom svijetu podudaraju. Dakle, ako želimo pronaći razlog koji pojašnjava snagu kojom pripadnici nacionalnih manjina žele zadržati posebnu pripadnost, te temelj vrijednosti posebne nacionalne pripadnosti, trebamo se pozvati na neko drugo dobro (samopoštovanje, identitet, itd.) koje je vezano uz teškoće promjene nacionalne pripadnosti o kojima govori Kymlicka, a ne na autonomiju, koja čini osnovu Kymlickine argumentacije. Dakle, čak i ako Kymlicka ima pravo ukazujući na činjenicu da su manjine nesklone odustati ili otklanjati vlastitu pripadnost, to čini na način da se poziva na argument koji nije njegov permanentno deklarirani argument o važnosti zaštite posebne nacionalne pripadnosti, to jest, posjedovanje konteksta za provođenje autonomije. Rasprava je, u svakom slučaju, složenija od onoga što bi Kymlicka želio, s obzirom na pozitivne slučajeve barem integracije (poput onih koje spominju Carens i Pavković, na što sam ranije ukazao), ako ne i asimilacije.

Drugi argument koji ću analizirati nude Tamir i Kymlicka. Kako kaže Tamir, iako nacionalna pripadnost predstavlja izbor, ne predstavlja izbor statusa nacionalne manjine.³⁹ Netko, na primjer, odlučuje da će biti Mađar u Hrvatskoj, ali ne odlučuje da će njegova skupina biti manjinska. Ovom argumentu možemo dodati ono što tvrdi Kymlicka. Naime, pripadnici nacionalnih manjina nisu odabrali stanje koje za njih povlači niz problema koji se za pripadnike većine nikako ne postavljaju:

Oni mogu biti nadjačani u glasovanju kada se odlučuje o redistribuciji resursa koji mogu biti ključni za preživljavanje njihove zajednice, što je mogućnost koja za predstavnike većine jednostavno ne postoji. Ishod toga jest da trebaju trošiti vlastite resurse u jamčenju preživljavanja vlastite kul-

³⁸ W. Kymlicka, *Multikulturalno građanstvo*, str. 105, 159–163; *Liberalism, Community, and Culture*, str. 58–61, 186.

³⁹ Y. Tamir, *Liberal Nationalism*, str. 41–42.

turne pripadnosti, koja daje smisao njihovu životu. Takvo se preživljavanje, za pripadnike većinske kulture, jednostavno podrazumijeva.⁴⁰

Čini mi se da ovaj argument nije uvjerljiv. Naime, iako pripadnik ne bira neposredno status nacionalne manjine, to čini posredno, time što bira pripadnost nacionalnoj skupini za koju zna da je manjinska.

Na kraju, predstaviti ću argument koji mi izgleda najuvjerljivije. Tamir kaže da izbori nacionalne pripadnosti, kao i religijski izbori, predstavljaju posebne vrste izbora: "Kulturni izbori, kao i oni religijski, pripadaju kategoriji konstitutivnih izbora, koji, s obzirom na njihovu vrijednost za pojedince, zaslužuju da im se prida posebna važnost."⁴¹

Ovdje je uočljiva značajna razlika u obliku argumenta, u odnosu na raniju raspravu. Do sada se kulturna pripadnost štitila kao preduvjet autonomije. Sada se štiti kao rezultat autonomnog izbora: treba poštivati izbor nacionalne pripadnosti, budući da je to jedan od najvažnijih izbora u kojima se manifestira autonomija.

Mislim da je Tamirin argument ispravan i moguće ga je uklopiti u paradigmu liberalne teorije pravde. Kao što u drukčijem kontekstu rasprave kaže Margaret Moore:

[A]ko liberalizam ima ikakvo značenje, to je značenje u tome što pojedinci trebaju biti slobodni, koliko je god to moguće, da vrše izbore o tome što je za njih važno, u njihovim životima. Empirijska činjenica da osobe vode računa o svojim identitetima značajna je za liberalnu javnu politiku, budući da sugerira da liberali, što god mislili o nacionalnim identitetima i nacionalnim pripadnostima, trebaju postupati pravično prema tim identitetima i svakako ne zahtijevati od pojedinaca da od njih odustaju.⁴²

To još uvijek nije dovoljno da bi se jamčila nacionalna prava potpore, već samo klasična antidiskriminacijska prava koja su prisutna i kod drugih liberalnih autora. Moglo bi se reći da je dosadašnja rasprava dovela do *laissez-faire* odnosa prema nacionalnim skupinama. To je stajalište prema kojemu se, deklarativno, nacionalne skupine ne smiju diskriminirati, ali im ne treba nuditi ni posebnu potporu. Međutim, ovdje je moguće koristiti dodatni argument. Naime, valja primijetiti da država u praksi nije neutralna s obzirom na nacionalno stajalište. Ona, izborom javnog jezika, ali i drugim izborima, favorizira većinsku nacionalnu skupinu. Kako kaže Kymlicka:

Multinacionalna država koja svim svojim građanima, bez obzira na grupnu pripadnost, dodjeljuje opća individualna prava, može izgledati 'neutralna' u odnosu na razne nacionalne skupine. No u određenim fundamentalnim

⁴⁰ W. Kymlicka, *Liberalism, Community, and Culture*, str. 186.

⁴¹ Y. Tamir, *Liberal Nationalism*, str. 41; vidi i str. 36–37.

⁴² M. Moore, *The Ethics of Nationalism*, str. 32.

slučajevima zapravo može sustavno privilegirati (i često privilegira) većinsku naciju – primjerice kod povlačenja unutrašnjih granica; jezika škola, sudova i vladinih službi; izbora državnih blagdana i podjele zakonodavnih ovlasti između središnje i lokalnih vlasti.⁴³

Kako ispravno pojašnjava Alan Patten, deklarirana *laissez-faire* politika prema nacionalnim skupinama samo je prividna.⁴⁴ Time se, zapravo, krši važno načelo u liberalizmu, a to je načelo jednakosti. Članovi jedne skupine dobivaju značajnu podršku za vlastite konstitutivne izbore, a članovi drugih skupina nikakvu.

Iz tog razloga, priznavanjem posebnih prava manjinskim skupinama zapravo se provodi ispravljanje nepravde u skladu s načelom jednakosti liberalizma. Doduše, različiti će liberalni autori načelo jednakosti različito formulirati, pa se u skladu s time rasprava može nešto drugačije razvijati. Ali jedna dovoljno prikladna reprezentativna formulacija može glasiti: “Ako sam prisvojio neke resurse koji su relativno dragocjeni za druge osobe, tada, radi uspostavljanja jednakosti, oni trebaju biti u stanju prisvojiti odgovarajuće vrijedne resurse.”⁴⁵

Tamirin se argument, dakle, treba osloniti na to ili slično načelo i stoga treba imati dva koraka: 1. naglašavanje važnosti izbora nacionalne pripadnosti za pojedince (konstitutivan izbor); 2. pozivanje na načelo jednakosti. Smatram da je ovaj argument uvjerljiv.

Vidjeli smo osnovu prema kojoj je moguće odrediti posebnu zaštitu manjinskih nacionalnih skupina u potpunoj dosljednosti s liberalnom teorijom pravde. Međutim, ostaje pitanje koliko u tom rješenju ostaje od nacionalizma, a koliko je ono klasično liberalno. Naime, Tamir, u tom argumentu, govori o nacionalnom izboru kao o posebno važnom, ali stavlja ga u isti kontekst kao i druge konstitutivne izbore, poput religijskog. Dakle, iako je jako važan, nacionalni izbor nema nužno prevladavajuću snagu u odnosu na druge izbore.⁴⁶ Time se gubi primat nacionalne kulturne pripadnosti o kojoj je govorio Kymlicka, slično kao i liberalni nacionalisti općenito, posebno kada uspoređuju nacionalnu i religijsku kulturnu pripadnost. Tako i Margaret Moore pokušava iznijeti razloge zbog kojih

⁴³ W. Kymlicka, *Multikulturalno građanstvo*, str. 77. O nejednakom tretmanu manjinskih nacionalnih kultura u pretpostavljenim nacionalno neutralnim državama, vidi i W. Kymlicka, *Liberalism, Community and Culture*, str. 186, 190; *Politics in the Vernacular*, str. 24–27, 35, 78–79. Y. Tamir, *Liberal Nationalism*, str. xxvi.

⁴⁴ A. Patten, “Liberal Egalitarianism and the Case for Supporting National Cultures”, u: N. Mišćević (ur.), *Nationalism and Ethnic Conflict: Philosophical Perspectives* (La Salle, Chicago: Opet Court, 2000), str. 200.

⁴⁵ A. Patten, “Liberal Egalitarianism and the Case for Supporting National Cultures”, str. 201.

⁴⁶ Tamir, *Liberal Nationalism*, str. 41.

religijska i nacionalna pripadnost ne mogu imati isti status u raspravama o položaju u javnim ustanovama. Naime, ona kaže (slično kao i Kymlicka na više mjesta, na primjer vezano uz raniji navod) da se nesrazmjernost, između ostalog, pojavljuje zbog toga što se religijska pripadnost može privatizirati, a država uistinu može zauzeti neutralan stav u odnosu na religije, dok nikada nije nacionalno neutralna, već uvijek nacionalno usmjerena (kroz javni jezik, javne blagdane, itd.).⁴⁷ Mislim da je takav stav pogrešan. Državni stav u odnosu na religije nije neutralan niti preko javnog financiranja (koje može biti ključno za preživljavanje nekih religija, odnosno održavanje njihovih praksi, ali i može otežati svjetonazore koji su suprotstavljeni nekim religijskim značajkama), niti preko javnog zakonodavstva, koje može biti naglašeno protivno religijskim stavovima, ili ih naglašeno podržavati (zamislimo temu pobačaja, koji za većinu religija predstavlja istinski čin ubojstva, a za neke svjetonazore primjer neotuđiva prava na izbor), niti preko sustava obrazovanja (zamislimo rasprave o školskim programima, gdje neke religijske skupine smatraju da neki školski programi ne samo ne odgovaraju njihovim značajkama, već čak i ugrožavaju njihovo preživljavanje, odnosno, u obrnutim slučajevima, religije uspijevaju nametnuti obrazovne programe koji im odgovaraju, a suprotni su drugim svjetonazorima), niti preko odabira blagdana. Mislim da bi slične stavove mogli iznijeti i u odnosu na druge oblike pripadnosti.

Tamir je ponudila valjan argument za zaštitu nacionalne pripadnosti, ali je njezin argument toliko umjeren da se izgubila intencija liberalnog nacionalizma da ju se izdvoji kao prioritarno dobro, odnosno, kako sam (u skladu s Kymlickom) postavio problem, da se nacionalna pripadnost izdvoji među primarnim dobrima. Ona je ostala dobro u suparništvu s drugim dobrima, pri čemu se odluke o primatu trebaju donositi u posebnim okolnostima određujući normativnu snagu sukobljenih zahtjeva u takvim okolnostima, s obzirom da se slični zahtjevi za posebnom zaštitom mogu iznijeti i u odnosu na druge oblike pripadnosti.

4. Problema asimilacije i integracije kao alternativama posebnoj zaštiti bio je svjestan i Kymlicka koji je u kasnijim radovima nastojao naglasiti element koji ih otežava, a po njemu predstavlja stvarni čimbenik diskriminacije pripadnika nacionalnih manjina u javnom životu, odnosno istinski element po kojemu su pripadnici nacionalnih manjina zaknuti ili ograničeni u realizaciji nekih temeljnih prava, ili u tome nailaze na otežavajuću okolnost. Taj element predstavlja jezik.

Za razliku od nekih liberala koji tvrde da je za politički suživot dovoljno razvijati zajedničku odanost određenim temeljnim ustanovama u

⁴⁷ M. Moore, *The Ethics of Nationalism*, str. 34.

zajednici,⁴⁸ Kymlicka naglašava važnost objektivnog elementa koji se veže uz nacionalnu pripadnost, a to je posjedovanje zajedničkog jezika u stvaranju političkog sustava. Prije svega, zajednički je jezik bitan za postignuće liberalnog demokratskog sustava – i s aspekta jednakosti mogućnosti i sa stajališta ispravnog funkcioniranja procesa odlučivanja u demokratskom sustavu:

Jednakost mogućnosti određena je upravo u terminima jednakog pristupa najvažnijim ustanovama koje djeluju putem dominantnog jezika. [...] Osim toga, ustanovljeno je da je zajednički jezik bitan za demokraciju – kako osobe koje čine ‘narod’ mogu zajedno vladati ako se međusobno ne razumiju?⁴⁹

Jezik stoga postaje ključan u određenju političke zajednice, “demokratska politika je politika u materinjem jeziku.”⁵⁰ Prosječnom je građaninu lagodno raspravljati o politici isključivo na svojem jeziku. Samo se elite mogu bez problema snalaziti u političkim raspravama na jeziku koji nije njihov. Dakle, osobe koje ne koriste vlastiti izvorni jezik u javnom životu, diskriminirane su, budući da im je sudjelovanje onemogućeno ili otežano, jer, za razliku od pripadnika većinskoga naroda, trebaju uložiti dodatni napor radi dostignuća određenih prava. Time Kymlicka smatra da je pronašao ključnu ulogu za zaštitu pripadnosti unutar posebne nacionalne kulture. Pojedinaac pronalazi pozadinu za ostvarivanje autonomije unutar socijetalne kulture. No pojedinac može biti sudionik socijetalne kulture jedino ako dijeli jezik te kulture, budući da je to nužan preduvjet za procese koji su nužni u upravljanju zajedničkim ustanovama i u ostvarivanju samouprave. Kako pojedinac može lagodno koristiti samo jezik svoje izvorne kulturne pripadnosti, treba mu omogućiti zadržavanje te pripadnosti.

Čini se, međutim, da je važnost koju je potrebno pripisati jeziku, razmatrajući Kymlickinu argumentaciju, neodgovarajuća. Istina je, doduše, da građani trebaju posjedovati zajednički jezik kako bi mogli upravljati zajedničkim ustanovama te da je to preduvjet za postojanje jedinstvene političke zajednice. Međutim, mislim da je Kymlickina argumentacija održiva jedino uz prenaplašavanje teškoća mogućnosti dvojezičnosti, odnosno učenja drugog jezika. Podsjetimo, tema o kojoj trenutno raspravljam je mogućnost nenasilne asimilacije ili integracije kao rješenja za potrebu posjedovanja kulturne zajednice, tj. kao kontekst za ostvarivanje

⁴⁸ A. Mason, “Political Community, Liberal-Nationalism and the Ethics of Assimilation”, str. 271–279.

⁴⁹ W. Kymlicka, *Politics in the Vernacular*, str. 26.

⁵⁰ W. Kymlicka, *Politics in the Vernacular*, str. 213. Ovdje se postavlja problem prevođenja. ‘Vernacular’ bi se najprirodnije prevelo kao ‘domaće narječje’. Međutim, Kymlicka očito ne zastupa regionalistička stajališta, već nacionalistička, tako da očigledno ipak želi govoriti o materinjem nacionalnom jeziku.

autonomije. U sklopu toga tvrdim da, iako je istina da je poznavanje jezika koji se koristi u javnim ustanovama nužno za mogućnost sudjelovanja u javnim ustanovama (dakle, za sudjelovanje u procesima javnog odlučivanja i za punopravno članstvo u političkoj zajednici), pozicija pripadnika nacionalnih manjina nije ugrožena na način kako to tvrdi Kymlicka. Oni, naime, mogu naučiti drugi jezik i asimilirati se (kako se jako često događa s imigrantima) ili biti dvojezični i koristiti se jednim jezikom za život unutar vlastite kulturne zajednice, a drugim, većinskim, za komunikaciju unutar šireg političkog društva.⁵¹ To čine, uostalom, pripadnici nacionalnih manjina koji ne mogu provoditi politička prava unutar vlastite izvorne kulturne skupine, kao što sam ranije u tekstu pokazao da kažu Carens i Pavković. Uostalom, i nama lako uočljivi primjeri svih, ili gotovo svih, nacionalnih manjina u Hrvatskoj pokazuju da je učenje većinskog jezika dodatan napor, ali napor koji je svakako moguće svladati u osnovnom obrazovanju i to na način koji omogućava da se kaže da je u Kymlickinim argumentima razina te teškoće prenaplašena, odnosno da je široko prisutna mogućnost političkog sudjelovanja. Osim toga, taj se dodatan napor može kompenzirati raznim prednostima koje nosi poznavanje većeg broja jezika, na primjer pri zapošljavanju.

U konačnici, kao što sugerira Pavković, može se reći da država može ispuniti svoje obveze prema pripadnicima nacionalnih manjina, u smislu jamstva ravnopravne mogućnosti političkog sudjelovanja, ne na način da brine o održavanju manjina, već na način da njihovim pripadnicima nudi najbolje mogućnosti da se integriraju i da posjeduju znanja, prije svega jezičnu vještinu, koja su im potrebna za ravnopravno sudjelovanje u političkom demokratskom procesu.⁵²

⁵¹ Nenad Mišćević ukazao je na širu empirijsku teškoću za Kymlickin argument. Kada bi bilo ispravno to što tvrdi Kymlicka, tada bi bilo vrlo teško objasniti djelovanje međunarodnih ustanova. Vidi u: N. Mišćević, *Nationalism and Beyond* (Budapest: CEU, 2001), str. 116. Kymlicka je, ipak, anticipirao takvu moguću kritiku i napisao da slučajevi međunarodnih ustanova jesu primjeri elitističke politike, dok se temeljna demokratska politika događa unutar država. Kao primjer za to spominje Europsku zajednicu, gdje se političke rasprave odvijaju isključivo između elita, a pridavanja određenih kompetencija međunarodnim tijelima predviđaju legitimitet koji dolazi od konsenzusa nacionalnih jedinica. Vidi u: W. Kymlicka, *Politics in the Vernacular*, str. 213–215. Mišćević nudi i obuhvatniju kritiku prihvaćanja zajedničkog jezika kao temeljnoga kriterija za nacionalno jedinstvo. Postoje teškoće i u određenju nacionalnoga poistovjećivanja općenito i s obzirom na neke posljedice koje mu pripisuju oni koji prihvaćaju liberalnu i demokratsku interpretaciju nacionalizma. N. Mišćević, *Nationalism and Beyond*, str. 116, 149, 231.

⁵² A. Pavković, "Self-Determination, National Minorities and the Liberal Principle of Equality", str. 129–30. Za raspravu o argumentu o jezičnim sposobnostima u sklopu Kymlickine rasprave, vidi i: A. Patten, "Liberal Egalitarianism and the Case for Supporting National Cultures", str. 211–215. Patten smatra da je pozivanje na argument jezičnih sposobnosti najjači adut na koji se Kymlicka može pozvati, iako ima i snažne ograde prema doseg tog aduta.

Ostaje dodatni problem vezan uz tematiku jezične dimenzije nacionalne pripadnosti, a na taj element pozornost usmjerava Laden. Podsjetimo: prikazujući njegovu misao, rekao sam da je asimilacionistička politika s liberalnog stajališta nelegitimna ako implicira nametanje obuhvatnih doktrina ili nepolitički kulturni identitet kao preduvjet za bivanje građaninom. Međutim, Laden smatra da je i nametanje uporabe jezika vrsta nametanja nepolitičkog identiteta: “sadržaj građanskih prava ovisan je o posebnom aspektu nepolitičkog identiteta, poput nečijega izvornog jezika.”⁵³ Do sada sam, raspravljajući o Kymlicki, pretpostavljao da se identitet manifestira kroz prihvaćanje nekih sadržajnih vrijednosti (što se manifestira u prihvaćanju vrijednosnih stavova, vjerovanja i preferencija), a za jezik sam pretpostavljao da predstavlja instrumentalnu vrijednost. U Ladenovu argumentu očigledno je i jezik okarakteriziran kao sadržajna vrijednost koja može oblikovati nečiji identitet.

Pitanje je, međutim, koliko bi Ladenov argument uistinu mogao koristiti Kymlicki s obzirom na raspravu koju vodim u ovom članku. Primarno dobro koje, po Kymlicki, treba štiti jest autonomija, dok je, po njemu, posebna kulturna pripadnost uzdignuta na razinu primarnog dobra samo s obzirom na njezinu jaku vezu s primarnim dobrom autonomije. Ladenov argument ima drugu narav, odnosno može biti, na primjer, u vezi s argumentom poput Tamirinog koji sam ranije prikazao (u skladu s takvim argumentom, poseban jezik bio bi važan ne kao preduvjet autonomije, već kao rezultat autonomnog izbora), te bih, tada, na njegov argument odgovorio slično kao što sam odgovorio na Tamirin argument: rekao bih da je Laden ukazao na razmatranje koje je važno za liberale, ali ne odgovara tome što želi Kymlicka, to jest, uzdizanje posebne kulturne pripadnosti na razinu primarnih dobara. Ili može, na primjer, označavati posebnu kulturnu jezičnu pripadnost kao dobro po sebi, te bi zbog toga bilo nepravično tražiti od pojedinaca da je žrtvuju radi postizanja drugog primarnog dobra. U tom slučaju, Ladenovim argumentom rasprava bi postala drugačija od rasprave koju vodim u ovom tekstu, to jest od rasprave može li se opravdati zaštita posebne nacionalne pripadnosti na razini primarnih dobara s obzirom na njezinu pretpostavljenu vezu s preduvjetima ostvarivanja autonomije, te, opet, ne bi bila od pomoći Kymlicki.

Općenito, a prije svega vezano uz mogućnosti integracije, smatram da je ispravna kritika koju Carens upućuje Kymlicki s aspekta odnosa nacionalne kulture i upravljanja javnim političkim ustanovama. Kako kaže Carens, iako Kymlicka želi usmjeriti našu pozornost na ideju multikulturalne države, svojim shvaćanjem socijalne kulture, a prije svega idejom o teškoći u sudjelovanju u javnim političkim ustanovama za pripadnike

⁵³ A. Laden, *Reasonably Radical*, str. 166.

nacionalnih manjina, on ipak reproducira prije svega ideju kompaktne nacionalne države. U multikulturalnoj državi građani s različitim kulturnim identitetom mogu biti pripadnici iste političke zajednice: osobe mogu imati osjećaj da istodobno pripadaju i državi i drugoj političkoj zajednici. U multikulturalnoj državi temeljno je pitanje kako razvijati odnose između različitih socijetalnih kultura, a ne samo kako zaštititi mogućnost da se život odvija unutar njih. Vezano uz to pogrešno je misliti da je odnos svakoga pojedinca s državom uvijek posredovan njegovom socijetalnom kulturom. Svojim pojmom socijetalne kulture Kymlicka naglašava ono što razdvaja pripadnike različitih kultura, dok zanemaruje ono što im je zajedničko, a u razmatranju multikulturalnog građanstva trebamo razmišljati i o jednome i o drugome.⁵⁴

Naravno, stvaranje zajedničke političke kulture i političkog identiteta, o čemu govori Carens, u normalnim će okolnostima, iz pragmatičnih razloga, podrazumijevati usvajanje kodeksa (na primjer, jezika) većinskog naroda. Ipak, kao što sam pokazao ranije, to ne treba biti pogubno niti posebno problematično za pripadnike manjina, barem ako se ima u vidu autonomija kao primarno dobro koje stoji u pozadini rasprave.

Iako ne vodi raspravu s Kymlickom, stavove slične ovima zastupa i Joseph Raz. Poput Carensa, i on naglašava potrebu da različite kulturne skupine zajednički upravljaju državom. O mogućnostima stvaranja zajedničkih pretpostavki za zajedničko upravljanje državom Raz se izjašnjava na način koji sam opisao kada sam preuzeo njegove misli o integraciji kao rješenju za nacionalne manjine.⁵⁵

Kako bih izbjegao privid kontradikcije, potrebno je pojasniti što pretpostavljam kada govorim o zajedničkom upravljanju državom, s obzirom da se moje viđenje ne podudara potpuno s onime autora koje sam prikazao. Kada govorim o zajedničkom upravljanju državom mislim na manjinske skupine koje su integrirane, na način da su sve prihvatile elemente većinske nacionalne kulture koji su potrebni za javni život i za sudjelovanje u javnim političkim ustanovama. U skladu s ranijom raspravom, mislim da je tipičan slučaj u zapadnjačkom svijetu da će to biti pretežito usvajanje većinskog jezika kao jezika za sudjelovanje u javnim procesima odlučivanja i u javnim ustanovama, dok će se ostali elementi manifestirati uglavnom u prihvaćanju nekih tradicija u javnom životu (na primjer, u vezi s javnim blagdanima). Neće biti potrebe usklađivanja vrijednosnih sustava, s obzirom da, kao što sam ranije prikazao, njihova konvergencija predstavlja tipičan slučaj u zapadnjačkom svijetu. Ipak, za svrhe politike integracije, u potpunosti podržavam Razove stavove o potrebama da i većinski narod

⁵⁴ J.H. Carens, *Culture, Citizenship, and Community*, str. 64–69.

⁵⁵ J. Raz, "Multiculturalism: A Liberal Perspective".

upozna specifične kulturne sadržaje, povijest i tradicije manjinskih kulturnih skupina, kao element koji olakšava njihovu integraciju.

5. Ovom raspravom sam, mislim, pokazao neodrživost strategije opravdanja zaštite posebne nacionalne pripadnosti na razini primarnih dobara na temelju argumenta o preduvjetu za ostvarivanje autonomije. Pokazao sam da je vrijedan argument za zaštitu posebne nacionalne pripadnosti taj koji govori o zaštiti posebne nacionalne pripadnosti kao rezultatu autonomnog izbora, zajedno s argumentom jednakosti. To pruža ograničenu obranu zaštiti posebne nacionalne pripadnosti, ali sigurno ne na razini primarnih dobara.

Naravno, time nije dovršena rasprava o nacionalnim pravima niti je odstranjeno to pitanje kao relevantno za liberalnu teoriju pravde ili za teoriju pravde općenito. Ostaju pitanja koja su problematična. Kymlicka ima svakako pravo kada tvrdi da su se pokušaji asimilacije pokazali do sada vrlo često tragičnima. To govori o tome da nije toliko jednostavno, barem u nekim okolnostima, mijenjati nacionalnu pripadnost. Kao što naglašava i Margaret Moore, teško je pronaći u 20. stoljeću nacionalnu zajednicu koja je dobrovoljno prihvatila asimilaciju.⁵⁶ Mogla bi se primijetiti i odupiranje integraciji. Ne mislim da je vjerodostojno da se takve društvene pojave mogu interpretirati samo kao izrazi iracionalnosti ili tvrdoglavosti širokih društvenih skupina. Očigledno postoje nužne pretpostavke za perspektive nenasilne i umjerene asimilacije, ili čak samo integracije, koje nisu uvijek prisutne. Probleme mogu predstavljati tereti prošlosti, izrazi nepoštovanja ili neprihvatanje od većinskog naroda te drugi čimbenici. Jedan od problema mogu činiti i veće kulturne razlike od onih koje sam pretpostavljao u ovom članku, gdje sam se koncentrirao na slučajeve koji su, po često izraženom priznanju liberalnih nacionalista, tipični za zapadnjačku civilizaciju, gdje različite nacionalne skupine nude slične kontekste smislenih izbora. Jednom od budućih članaka prepuštam raspravu o situacijama u kojima su prisutne veće vrijednosne razlike.

Ali i kada govorimo o slučajevima vrijednosnih sličnosti između nacionalnih zajednica, valja istražiti druge moguće izvore važnosti posebne nacionalne pripadnosti, uz pretpostavljenu vezu s autonomijom koju sam pokušao opovrgnuti, te odgovarajuće argumente koji se koriste za zaštitu posebne nacionalne pripadnosti. Mislim, na primjer, da je vrijedno istraživati odnos zaštite posebne nacionalne pripadnosti i društvenih temelja samopoštovanja, što i jest jedan od preostalih glavnih argumenata koje koriste liberalni nacionalisti. To će biti tema mojega sljedećeg rada.

⁵⁶ M. Moore, "Nationalist Arguments, Ambivalent Conclusions", u: N. Mišćević (ur.), *Nationalism and Ethnic Conflict*, str. 188–189.

Bibliografija

- Barry, B. 2006. *Kultura i jednakost: Egalitarna kritika multikulturalizma*, prev. L. Cesarec i E. Kulenović (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk).
- Baumeister, A.T. 2000. *Liberalism and the 'Politics of Difference'* (Edinburgh: Edinburgh University Press).
- Bricker, D. 1998. "Autonomy and Culture: Will Kymlicka on Culture Minority Rights", *Southern Journal of Philosophy* 36(1): 47–59.
- Carens, J.H. 2000. *Culture, Citizenship, and Community: A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness* (Oxford: Oxford University Press).
- Charney, E. 2003. "Identity and Liberal Nationalism", *American Political Science Review* 97: 295–310.
- Goodin, R.E. 2006. "Liberal Multiculturalism: Protective and Polyglot", *Political Theory* 34(3): 289–303.
- Kymlicka, W. 1989. *Liberalism, Community, and Culture* (Oxford: Clarendon Press).
- 2001. *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship* (Oxford: Oxford University Press).
- 2001. "Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe", u: W. Kymlicka i M. Opalski (ur.), *Can Liberal Pluralism Be Exported?* (Oxford: Oxford University Press), 13–105.
- 2003. *Multikulturalno građanstvo: Liberalna teorija manjinskih prava*, prev. D. Stipetić (Zagreb: Jesenski i Turk).
- Laden, A. 2001. *Reasonably Radical: Deliberative Liberalism and the Politics of Identity* (Chicago: Chicago University Press).
- Mason, A. "Political Community, Liberal-Nationalism and the Ethics of Assimilation", *Ethics* 109(2): 261–281.
- Mill, J.S. 1988. *Razmatranja o predstavničkoj vladavini*, u: J.S. Mill, *Izabrani politički spisi*, drugi svezak, prev. K. Bašić (Zagreb: Informator).
- Miščević, N. 2001. *Nationalism and Beyond* (Budapest: CEU).
- Moore, M. 2000. "Nationalist Arguments, Ambivalent Conclusions", u: N. Miščević (ur.), *Nationalism and Ethnic Conflict: Philosophical Perspectives* (La Salle, Chicago: Opet Court), 177–196.
- Moore, M. 2001. *The Ethics of Nationalism* (Oxford: Oxford University Press).
- Patten, A. 2000. "Liberal Egalitarianism and the Case for Supporting National Cultures", u: N. Miščević (ur.), *Nationalism and Ethnic Conflict: Philosophical Perspectives* (La Salle, Chicago: Opet Court), 197–218.
- Pavković, A. 2006. "Self-Determination, National Minorities and the Liberal Principle of Equality", u: I. Primorac i A. Pavković (ur.), *Identity, Self-Determinations and Secession* (Aldershot: Ashgate Publishing), 123–139.

- Rawls, J. 2000. *Politički liberalizam*, prev. F. Grgić (Zagreb: Kružak).
- J. 2001. *Justice as Fairness: A Restatement* (Cambridge: Harvard University Press).
- Raz, J. 1994. *Ethics in the Public Domain* (Oxford: Clarendon Press).
- Raz, J. i Margalit, A. 1994. “National Self-Determination”, u: J. Raz, *Ethics in the Public Domain* (Oxford: Clarendon Press), 125–145.
- Tamir, Y. 1993. *Liberal Nationalism* (Princeton: Princeton University Press).
- Taylor, C. 1992. “The Politics of Recognition”, u: A. Gutmann (ur.), *Multiculturalism and ‘The Politics of Recognition’* (Princeton: Princeton University Press), 25–73.
- Valadez, J. 2007. “The Continuing Significance of Ethnocultural Identity”, u: S. Benhabib, I. Shapiro i D. Petranovich (ur.), *Identity, Affiliations and Allegiances* (Cambridge: Cambridge University Press), 303–324.
- Wall, S. 2007. “Collective Rights and Individual Autonomy”, *Ethics* 117(2): 234–264.

Liberal Nationalism: The Autonomy Argument

ELVIO BACCARINI

ABSTRACT: Must liberalism, in dealing with issues of basic rights and primary goods, take into account national belonging as a particularly important form of cultural belonging? The paper first discusses liberalism which is frequently defined as difference-blind and which considers citizens solely on the basis of some of their abstract and common features. The alternative position is liberal nationalism, according to which individuals and their primary goods stand at the center of considerations of justice, but which also finds it impossible to ignore cultural belonging (more precisely, national belonging) when discussing primary goods and basic rights of individuals. In discussing the strategy which affirms national cultural belonging as a precondition for autonomy, an attempt is made to show that this is not a sufficient basis for the role of a special national cultural belonging in the definition of primary goods, because even if a national cultural belonging is needed for practicing autonomy, specific national cultural belonging isn't.

KEY WORDS: Autonomy, Kymlicka, liberalism, nationalism, primary goods.
